

A FILOSOFÍA MODERNA

DESCARTES, LOCKE e HUME

ÍNDICE

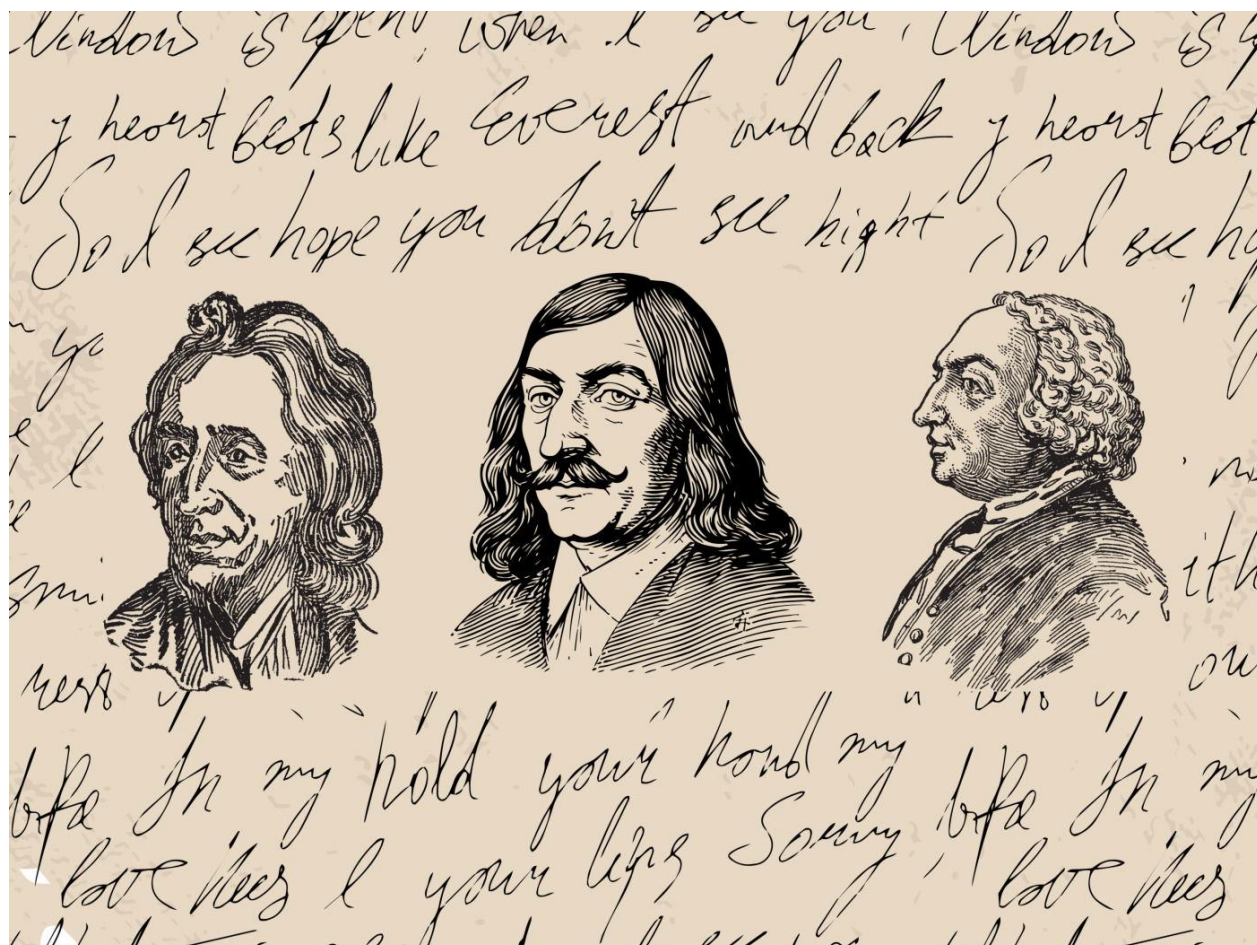
1. Marco histórico e conceptual

2. Descartes, Locke e Hume.

2.1 Descartes: o problema do método e o *cogito*

2.2 Hume: crítica das ideias de substancia e causalidade

2.3 O liberalismo político de Locke

1. Marco histórico e conceptual

Durante o período histórico do **Renacemento**, que aproximadamente abarca os **séculos XV e XVI**, prodúcese en Europa unha profunda transformación social, cultural, relixiosa e política. Resultado destes cambios abandónase paulatinamente o estilo de vida e o modelo de sociedade medievais, dando paso así a unha nova época histórica: a **Época Moderna (S. XVII- XVIII)**.

Se a cultura medieval era fundamentalmente teocéntrica, é dicir, Deus actuaba sempre como punto de referencia ó que había que recorrer nas explicacións relativas ó ser humano e á natureza, agora adóptase unha actitude antropocéntrica, pois substitúese a Deus polo ser humano como centro de referencia (**antropocentrismo**). Cada ser humano, cada individuo, é un ser autónomo que debe decidir sobre o destino da súa vida sen someterse á tutela da relixión. A felicidade, en consecuencia, deixa de ser un premio a acadar noutra vida (Cristianismo). Haina que buscar nesta vida por medio de actividades profanas e terreaís, isto é, propias da vida cotiá.

Guiados por estes intereses renovados apareceu un novo grupo intelectual que recibe o nome de **Humanistas**. Estes recuperan as grandes correntes filosóficas da antigüidade desprendéndoas de toda adherencia relixiosa. Reaparecen así o platonismo, o aristotelismo, o epicureísmo e o estoicismo.

Pero tal proliferación de filosofías distintas carrexou a desconfianza entre os intelectuais respecto á posibilidade de atopar unha verdade única. Por iso, cara finais do século XVI, implántase neles un

Ilustración 2. Michel de Montaigne. Destacado escéptico moi influínte en pensadores como Descartes.

forte **sentimento escéptico** e un marcado **individualismo relativista**. Pénsase que posto que non é posible atopar unha verdade incuestionable en ningunha cuestión, cada un debería guiarse polas súas e propias opinións persoais.

Esta situación de desorientación e desconfianza intelectual e escepticismo agravouse aínda máis a raíz do clima social e político provocado coa **Reforma relixiosa de Martin Lutero** (1483-1546). Durante a Idade Media o cristianismo posuía

unidade doutrinal (unidade na verdade) no fundamental, pero despois da intervención de Lutero rómpese esa unidade, esa verdade, e formáronse dúas faccións enfrontadas: católicos e

protestantes. Isto trouxo consigo enormes tensións sociais que desembocaron nas chamadas “guerras de relixión” entre os recién creados estados europeos.

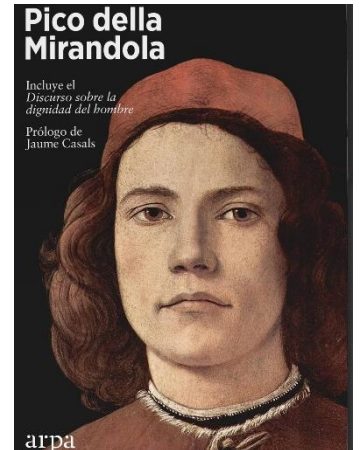

Ilustración 1. Portada do Discurso sobre a dignidade do home de Giovanni Pico Della Mirandola.

En consecuencia, a situación espiritual e social do Renacemento caracterízase por un forte avance do escepticismo e pola inseguridade xerada coas tensións relixiosas. Un contexto de crise así dificulta sempre a realización do ben colectivo e reclama necesariamente a creación de novas bases sobre as que organizar a existencia humana. Isto será, precisamente, o obxectivo que se propondrán os pensadores saíntes desta situación: os **filósofos modernos**.

Á cabeza de todos eles, pois é o que inicia o novo camiño, atópase o filósofo francés **René Descartes (1596-1650)**, que busca unha nova maneira de fundar a filosofía capaz de levar á supresión definitiva de todas as controversias herdadas tanto teóricas como prácticas. Pretende chegar a unha verdade que fundamente tanto o coñecemento teórico (científico) como práctico (ético-político) e así conseguir un coñecemento de carácter universal e necesario en todos os campos do saber. Deste xeito conseguiríamos unha existencia humanas máis feliz e segura. En cambio

Ilustración 3. René Descartes (1596 - 1650).

Ilustración 4. John Locke (1632 - 1704)

outros, como por exemplo o inglés **John Locke (1632-1704)**, será máis modesto e simplemente buscará principios prácticos que fomenten a tolerancia e permitan unha convivencia en paz entre as diferentes opcións intelectuais, políticas e relixiosas.

En todo caso, **o pensamento político que emerxe do Renacemento tende a limitar o poder**

da Igrexa en favor do poder civil, sobre todo nos estados nos que triunfou o protestantismo.

A filosofía moderna presenta características novas e diferentes con relación á filosofía medieval. Mentres esta última é fundamentalmente unha teoloxía, pois está centrada sobre todo no tema de Deus, **a filosofía moderna**, como consecuencia dos profundos cambios acontecidos no Renacemento, interésase antes que nada polo ser humano e, concretamente, pola **razón humana, pola capacidade cognoscitiva**. De xeito que a **separación entre Razón e Fe**, reclamada polos averroístas medievais, preséntase neste momento como **premisia ineludible** para a filosofía xa que a **Razón humana é a única fonte do coñecemento**. Os filósofos modernos non cren, como facían os medievais, que o saber nos veña revelado por Deus e abonde cun acto relixioso de Fe para conseguilo, ó contrario, os seres humanos teñen que buscalo contando unicamente coas forzas da súa propia razón.

Pero antes de poñerse a investigar será **necesario descubrir que pode coñecer o ser humano facendo uso da razón**. En consecuencia, na modernidade a **parte central da filosofía** convertese nunha teoría do coñecemento: **estudio das posibilidades cognoscitivas da razón humana**.

Para sabelo os filósofos miran cara á nova ciencia buscando aí un modelo do que derivar as súas concepcións sobre a natureza do coñecemento humano.

Os catros grandes homes causantes da **revolución científica**, que empezou no Renacemento e continuou ao longo do século XVII, foron Copérnico, Kepler, Galileo e Newton. Con eles **déixase atrás definitivamente a filosofía aristotélica da natureza** e entramos nunha época científica, a que aínda segue caracterizando ao mundo actual. Os cambios acontecen na Astronomía (substitución do xeocentrismo polo heliocentrismo) e, sobre todo, na Física (nova teoría do movemento...). Esta trae consigo a aplicación dun **novo método de investigación, o chamado método experimental ou método hipotético dedutivo**. O característico deste método consiste en combinar a observación ou o experimento co cálculo **matemático**.

Tomando como referencia o método científico apareceron na modernidade dúas correntes filosóficas opostas: **Racionalismo e Empirismo**. O primeiro destaca e adoptará como modelo para a súa proposta de método o elemento matemático da nova ciencia, e o segundo o elemento experimental. Posto que as **matemáticas**, saber que está a dar un pulo á ciencia, son unha **ciencia independente da experiencia e puramente racional, os racionalistas crían que a razón humana era capaz de producir ideas por si mesma sen derivalas de ningunha observación empírica**, sendo estas ideas, ademais, as únicas válidas (**ideas innatas**).

De modo que a filosofía, se quería obter certeza nas súas teorías, tería que construírse a partir destas ideas. Entre os racionalistas destacan o seu fundador René Descartes (1596-1650), creador tamén da filosofía moderna, e Baruch Espinoza (1632-1677).

Os **empiristas, pola contra, consideraban que a Razón humana só pode obter ideas fiables derivándoas dalgún tipo de observación ou experiencia**. Estes prestan maior atención ao avance na ciencia que se produce co método experimental que tanto defende Newton. Rexeitan, polo tanto, o innatismo dos racionalistas.

Engaden a isto, ademais, que **o coñecemento humano tampouco pode ir alén da experiencia**, é dicir, esta actúa non só como orixe senón tamén como un límite (razón crítica) infranqueable para o coñecemento humano. Os dous filósofos empiristas máis importantes foron John Locke (1632-1704), célebre tamén por ser un dos pais do liberalismo político, e David Hume (S. XVIII), filósofo escéptico que extremou os principios do empirismo poñendo en cuestión incluso a certeza da ciencia e sometendo a unha dura crítica todas as teorías metafísicas sobre Deus, a alma, etc.

2. Descartes, Locke e Hume

2.1. Descartes: O problema do método e a evidencia do cogito.

Descartes, filósofo, matemático e físico naceu en 1596 en La Haye, Francia. De pequeno recibiu unha educación tradicional nun colexio xesuíta, que para o único que lle serviu foi para convencerse da inutilidade do estudio libresco. Desenganado polos estudos foi a París a vivir no gran mundo da sociedade. Posteriormente enrolouse como militar nas tropas bávaras e participou case durante tres anos en diferentes batallas na chamada guerra dos trinta anos. En 1621 abandona a actividade militar e dedícase a viaxar por toda Europa, ata que finalmente recala en Holanda, onde se centra no cultivo da filosofía e publica a maioría das súas obras. En 1649 é chamado pola raíña Cristina de Suecia, interesada pola nova filosofía cartesiana, e trasládase a Estocolmo. Un ano despois morrerá nesta cidade a causa dunha enfermidade contraída.

Descartes será considerado o iniciador da terceira etapa da filosofía que aborda como cuestión central o problema do coñecemento humano: a Filosofía Moderna. Tamén é o **iniciador** da primeira corrente filosófica desta etapa que da resposta a esta cuestión: o **Racionalismo**.

As súas obras filosóficas máis salientables son:

- Discurso do método
- Meditacións metafísicas
- Principios de filosofía.

O proxecto cartesiano

René Descartes coa súa formación académica chega á seguinte **diagnose: a filosofía non avanza fronte as demais ciencias que están a experimentar un progreso revolucionario en gran medida debido ao emprego das matemáticas como saber instrumental**. Ademais estase a producir unha **disgregación o saber humano** (separación das ciencias) cando **a razón humana é única polo que a sabedoría humana tería que ser única**. Esta sabedoría humana única ten como **base a metafísica**, saber que non está a aplicar nin método nin matemáticas nas súas análises.

Debido a esta falla de precisión e exactitude non só a metafísica está en perigo senón tamén todo o edificio do coñecemento humano (verémonos abocados ao escepticismo). A causa desta situación: é a falta dun método único para todas as ciencias e a non aplicación deste método e das matemáticas á metafísica. O **proxecto cartesiano** é, xa que logo, un intento de fundamentación do saber humano (**loita contra o escepticismo**) e de **unificación das ciencias** pescudando para isto un método único con carácter matemático. Pretende así rematar co escepticismo característico da súa época e conseguir unha filosofía que axude a camiñar seguros pola vida. Expliquemos este proxecto. Segundo Descartes, a **función da filosofía debe consistir en atopar verdades incuestionables**, pero non só a **nivel teórico** (científico), senón a **nivel práctico** (ético-político) de xeito que teñan

consecuencias favorables sobre as condicións de vida e orienten de maneira firme a conduta dos individuos. Que isto non se tivese conseguido antes non sería máis que unha consecuencia derivada da carencia dun método axeitado na filosofía. Polo tanto, **se os filósofos queren atopar a verdade e eliminar as discrepancias entre os seres humanos, teñen que dispoñer previamente dun método que guíe as súas pescudas na dirección correcta.**

Sen método a filosofía está perdida e nunca poderá acadar a verdade en ningún asunto quedando atrapada no escepticismo. En consecuencia, o método convertese no problema previo e fundamental da filosofía cartesiana. Unha vez atopado o método a razón humana terase que deixar guiar por el e así desaparecerán os problemas tanto teóricos como prácticos, conseguindo un coñecemento seguro e fiable como as matemáticas.

Para Descartes resulta claro **que a filosofía anterior, así como a relixión e os costumes e tradicións dos pobos, onde reina a disparidade de criterios, non son lugares axeitados para buscar un método seguro, único e aceptable por todos (universal).** Pero no seu tempo as matemáticas estaban dando novos e mellores rumbos á ciencia moderna, facendo que progrese e consiga coñecementos firmes e seguros, de aí que na elaboración do método Descartes dirixa a atención ás matemáticas. De maneira que as matemáticas convértense no exemplo e modelo a imitar polo resto de saberes e ciencias.

En consecuencia, **o proxecto cartesiano consistirá en trasladar o rigor e precisión das matemáticas á filosofía e á ética.** É dicir, o propósito de Descartes é construír unha filosofía matemática, unha filosofía que permita comprendelo todo coa mesma certeza que está a acontecer xa nas matemáticas. Para acadalo, a filosofía terá que empregar un método de coñecemento similar ó das matemáticas.

Este método ten que axudar á razón humana a distinguir sen ningún tipo de dúbida o verdadeiro do falso nas cuestións filosóficas e éticas. De modo que Descartes elaborará o seu método filosófico fixándose no proceder das matemáticas. Segundo Descartes, o que fan os matemáticos é deducir teoremas a partir duns axiomas (principio indubidable) ou principios evidentes. Que sexan evidentes significa que son coñecidos por medio da razón con total independencia da experiencia (coñecemento que ofrecen os sentidos). A esta operación Descartes chámalle intuición. Polo tanto, a **INTUICIÓN e a DEDUCIÓN** serían as operacións fundamentais da razón cando está a actuar no coñecemento matemático. En consecuencia, o método da filosofía terá que modelarse de acordo con estas dúas operacións cognoscitivas fundamentais. É así como Descartes formula catro regras para o método filosófico.

Regras do método cartesiano

- **Regra da evidencia.** Admitir unicamente como verdadeiro o que se nos presente á razón con total evidencia. O evidente é unha concepción mental pura tan clara e distinta que non pode poñerse en dúbida, en oposición ó que resulta escuro e confuso. Correspóndese, polo tanto, coa operación intelectual da intuición. Hai que sinalar que Descartes refírese a unha imposibilidade lóxica de dúbida e non a unha imposibilidade psicolóxica.
- **Regra da análise.** Dividir os problemas ou dificultades que se examinen en cantas partes sexa posible, ata chegar ós elementos máis simples (ideas claras e distintas).
- **Regra da síntese.** Proceso inverso ó anterior. Consiste en conducir ordenadamente os pensamentos, empezando polos elementos máis simples, para ir ascendendo gradualmente ata o coñecemento dos máis complexos. Este é o momento da dedución.
- **Regra da proba.** Facer frecuentes revisións e comprobacións dos dous momentos anteriores para estar seguros de non ter omitido nada.

Descartes pensaba que **coa axuda deste método a razón humana podería descubrir a verdade respecto de calquera asunto**. Non habería nada, por moi complicado e difícil que fose, que non estivese ó alcance desta razón metódica.

Pensaba, ademais, que posto que a razón é a mesma en todos os seres humanos, de usar todas as ciencias o mesmo método poderíanse unificar todas nun único saber. Este **saber único** chámalle Descartes a **Sabedoría humana**, e represéntao metaforicamente como unha árbore cuxas raíces son a metafísica, o tronco a física e as ramas as ciencias técnicas máis a medicina e a moral.

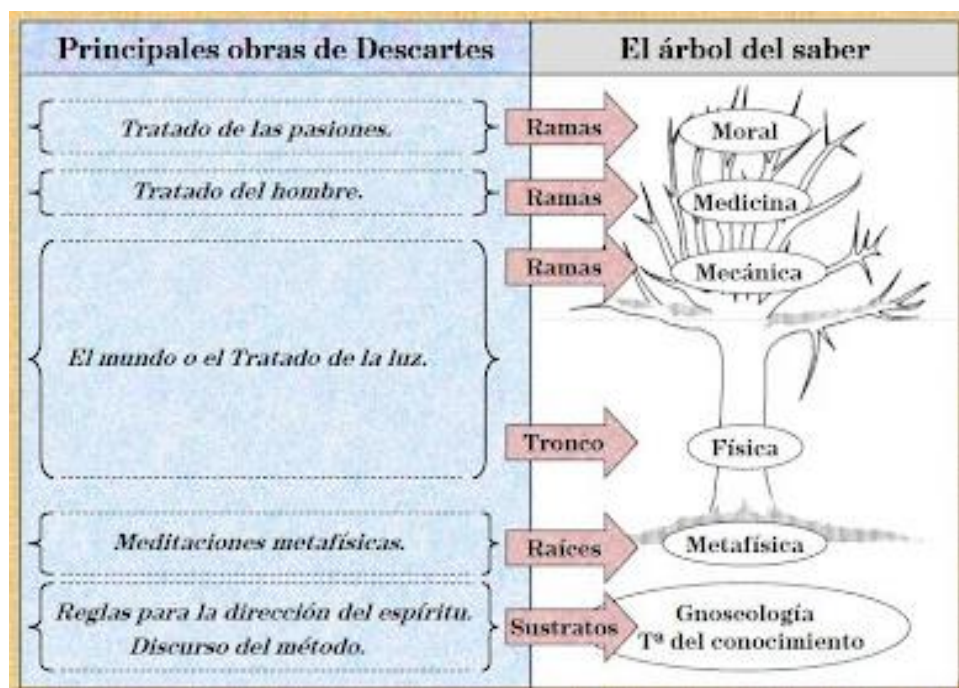

Ilustración 5. A Sabedoría Humana de Descartes.

En conclusión, segundo o plan cartesiano, a **metafísica ten que proporcionar os principios do coñecemento humano, principios evidentes é coñecidos por intuición.**

Unha vez obtidos estes a razón deducirá sistematicamente e con certeza o resto das ciencias se aplica as regras do método. Por iso, o primeiro que ten que abordar Descartes, antes que nada, é a metafísica, isto é, o coñecemento dos principios da árbore do saber.

A dúbida cartesiana

Con este obxectivo Descartes aplica o seu método á filosofía buscando principios seguros desde os que deducir, sen necesidade da experiencia, o conxunto do saber. Así, de acordo coa esixencia de evidencia da primeira regra do método, **Descartesponse a dubidar de todo aquilo sobre o que haxa o máis mínimo indicio de dúbida.** Hai que sinalar que como Descartes non é un escéptico, adoptará provisionalmente, mentres dure o proceso de dúbida, unha moral provisional coa que seguir orientando a súa conduta na vida cotiá. É dicir, a dúbida afecta ás cuestións teóricas e non, provisionalmente, á moral xa que non podemos parar de vivir cos demais e precisamos unha moral provisional.

Teñamos en conta que a dúbida é unha esixencia do método polo que só é un instrumento para chegar á verdade.

1o) Dubida da información que nos ofrecen **os sentidos**. Estes engánannos en moitas ocasións, polo tanto, considera

Descartes, é posible que nos enganen sempre. En

conclusión, **nunca podemos estar seguros do coñecemento sensible.**

2o) Dubida da **existencia do mundo**. Pode que os sentidos nos enganen, isto é, que as cousas non sexan propiamente como nolas amosan eles. Mais ¿podemos dubidar de que existe aí fora o mundo percibido? Descartes afirma que sí podemos dubidar da existencia do mundo pois, argumenta, **cantas veces non soñamos con situacións e cousas moi reais que despois resultan ser meros soños.** En consecuencia, **pode que o mundo non sexa máis que un soño xa que, desde un punto de vista racional, non hai maneira de distinguir o soño da vixilia.**

3o) **Dubida das verdades das matemáticas.** Como vimos antes, Descartes tiña en grande estima as matemáticas, e non sen razón, pois as operacións matemáticas parecen ser sempre certas, xa sexa soñando ou espertos. Aínda así, Descartes forza ó máximo a súa dúbida metódica ó atopar tamén un razoamento en contra da verdade das matemáticas. Argumenta que **podería ser que algún Deus ou ser maligno fixese a mente humana de tal xeito que sempre que razoa matematicamente se equivoque, aínda que nós non sexamos conscientes de tal erro.** Debemos polo tanto sintetizar en

dúas as características da dúbida: metódica e non real (é dicir, non é a dúbida dun escéptico, senón dun buscador da verdade) e ten un carácter universal xa que pon en tela de xuízo toda verdade.

Cogito ergo sum

Chegados a este punto, e tendo en conta a hipótese do ser maligno, **parece que non pode haber nada exento de dúbida**. É dicir, parece que o escepticismo sería a actitude racional máis lóxica.

Mais, esta non é a conclusión de Descartes, xa que opina que **hai algo do que non podemos dúbida: o feito mesmo de que dubidamos, isto é, de que pensamos que todo é cuestionable**.

Podo desconfiar dos sentidos e pode que o mundo non exista e, incluso, que as matemáticas non sexan certas, pero é imposible que eu que dubido de todo iso non exista, polo menos en tanto que acto de pensar dubitativo.

Di Descartes:

“Mentres quería pensar que todo é falso, era preciso que eu, que o pensaba, fose algo, e observando que esta verdade, eu penso logo existo, era tan sólida e tan certa que nin a máis extravagantes suposicións dos escépticos eran incapaces de derribala, considereirei que podía recibila sen escrúpulo como o primeiro principio da filosofía que buscaba” (Discurso do método, 4aP)

Co “penso logo existo” (*cogito ergo sum*) Descartes establece o **Cogito (pensamento)** como **principio indubidable sobre o que poder construír toda a sabedoría humana**. A existencia do pensamento é unha intuición inmediata que ningunha dúbida pode quebrantar. E posto que é a primeira idea clara e distinta que atopa tómaa como modelo e medida para a determinación de calquera outro coñecemento. En adiante, todo o que se capte con igual claridade e distinción será tamén certo. Deste xeito establece Descartes o seu criterio de certeza. A verdade, para Descartes, dependerá da claridade e distinción que atope a mente no seu interior. Deste xeito despunta na filosofía unha **nova actitude, a do idealismo, fronte á tradicional do realismo**. Se para o realismo o primeiro é o mundo (a *Physis*) para o idealismo o primeiro é o pensamento sendo o mundo unha realidade cuestionable. Situámonos ante un cambio de paradigma revolucionario que se coñece como o xiro subxectivista que será característico da Filosofía Moderna, e sitúase en oposición ao paradigma obxectivista clásico e medieval. Para a filosofía grega o coñecemento era de obxectos, segundo fose a realidade así sería o coñecemento, agora na modernidade o coñecemento non recae directamente no obxecto senón nas ideas dos obxectos, da realidade. O coñecemento é de ideas e non de obxectos. Para explicar o proceso do coñecemento hai que atender ao suxeito e non á relación deste coa realidade como en Platón.

Efectivamente, o que Descartes ten por **primeira verdade só garante a miña existencia como pensamento, mais os obxectos ós que se refiren os meus pensamentos poden non existir**. Por conseguinte, a existencia dun mundo exterior ós nosos pensamentos necesita dunha demostración.

En opinión de Descartes, para efectuar esta demostración hai que partir do primeiro que sabemos que existe: o *cogito* e as dúas ideas.

Tipos de Ideas

Comeza por afirmar que no pensamento hai **tres tipos de ideas**:

- **Adventicias**: son as ideas de cousas supostamente exteriores á nós e adquiridas a través dos sentidos, os cales, como sabemos, non son de fiar.
- **Ficticias**: son as que inventa libre e arbitrariamente o imaxinación combinando as ideas adventicias (por ex: “serea”).
- **Innatas**: ideas que están na mente humana e que non proceden nin dos sentidos nin da imaxinación (por ex: as ideas de “pensamento” e “existencia” incluídas no *cogito ergo sum*).

A idea de Deus

Os dous primeiros tipos de ideas non son fiables por provir dunha realidade da que non temos seguridade da súa existencia, e por iso Descartes non as ten en conta. De modo que **se centra nas ideas innatas, entre as que atopa a idea de Deus**. Si existise Deus, na mediada en que é un ser **perfecto e bondadoso, non puido crear o noso pensamento para que se equivoque sempre**. De aí que despois de establecer a verdade do *cogito*, precisa asegurar a verdade da correspondencia da ideas do mundo e o mundo, así o segundo problema ó que se enfrenta é o da existencia divina.

Como **punto de partida para demostrar a existencia de Deus** toma, como non pode ser doutro xeito, o pensamento e as súas ideas, é dicir, o único que de momento é certo e indubidable.

Para Descartes, esta idea non é adventicia (o cal parece evidente) nin tampouco ficticia. Pero como a atopamos na nosa mente entón é **innata**. Significa isto que Deus existe fóra da nosa mente? De momento non estamos autorizados a concluír algo así.

Só podemos dicir que **temos a idea de Deus**, mais non que exista realmente como algo distinto dunha mera idea. Para afirmar lexitimamente a existencia de Deus previamente teremos que demostralo. Con tal fin Descartes formula, distintas demostracións da existencia divina.

Dúas demostracións teñen unha argumentación moi semellante partindo **das ideas de perfección e ser perfecto respectivamente e aplican as dúas o principio de causalidade**. Unha delas parte da afirmación de que en tanto que dubido non son un ser perfecto mais temos en nós a idea de ser perfecto e pregúntase pola causa desta idea. Aplicando o principio de causalidade afirma que o **efecto non pode conter máis perfección e realidade que a causa** polo que eu, ser imperfecto, non podo ser a causa desa idea. Ademais se eu fose perfecto sería causa de min e daríame a min todas as perfeccións que atribuí a Deus, en consecuencia, **a causa desa idea na miña mente ten que ser un ente realmente perfecto. Conclusión: Deus existe.**

Na mesma liña e partindo da idea de substancia e da idea de Deus como ser infinito chega a concluír, aplicando o principio de causalidade a existencia de Deus. Parte de que eu podo ser causa

da idea de substancia que aplico a min e as cousas extensas así como dos modos da substancia extensa (extensión figura e movemento), mais teño en min a idea de Deus como unha substancia infinita, eterna, inmutable...e vaise preguntar pola causa desta idea. Conclúe, igual que no razoamento anterior, que a idea de substancia infinita non pode ser producida por min que son finito, polo que é preciso afirmar a existencia dun ser infinito como causa desta idea. Polo tanto Deus existe.

A outra proba, a priori, consiste nunha nova versión do **argumento ontolóxico** proposto xa no século XI por **Anselmo de Canterbury**. Dentro do concepto de Deus estaría incluída xa a súa existencia, do mesmo xeito, por exemplo, que dentro do concepto de triángulo vai incluído que a suma dos seus tres ángulos sexa igual a dous ángulos rectos. Polo tanto, Deus existe.

Unha vez probada a existencia de Deus o problema da existencia do mundo resólvese facilmente. Como Deus é un ser perfecto entón formará parte del tamén unha bondade infinita.

Polo tanto, **este Deus tamén ten que ser veraz e non nos puido crear de tal modo que todos nos enganemos cando cremos tan firmemente na existencia do mundo**. Hai que concluír que **o mundo tamén foi creado por el** e, conseguintemente, existe (Deus é o garante da obxectividade - garante da verdade). Isto quere dicir que **Deus é o garante da correspondencia entre as miñas ideas e o mundo** polo que o sistema da filosofía de Descartes atopa aquí a súa parte máis débil ao necesitar a Deus para completar o seu sistema. Adoitase coñecer este problema da demostración do mundo exterior como o *solipsismo cartesiano* na medida en que non é capaz de garantir a existencia do mundo exterior sen a intervención de Deus: en Descartes o pensamento quédase pechado en si mesmo.

Será o empirista Hume o primeiro en eliminar a Deus da filosofía. Ademais do cogito, de Deus e da existencia do mundo, só os coñecementos puramente racionais e de carácter matemático son seguros e fiables. Deste xeito, de paso, Descartes fundaba metafisicamente a física moderna en tanto que coñecemento matematizable da natureza (Galileo). A ciencia moderna mantíña que non podemos estar seguros de calidades do mundo como a cor, olor, sabor, etc, que captamos cos nosos sentidos (calidades secundarias), pero do que non podemos dubidar é doutras calidades do mundo matematizables como extensión, figura, movemento, etc. (calidades primarias).